

Wiktor Hahn

"Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa 1573-1605", Stanisław Łempicki, Kraków 1922 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 19/1/4, 160-161

1921/1922

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ówczesnym jest Andrzej Morsztyn (rozd. IV). Czasy Michała Wiśniowieckiego i Jana III nie mają większego znaczenia w rozwoju życia teatralnego u nas; najciekawsza jest wiadomość o teatrze amatorskim Stanisława Herakliusza Lubomirskiego (rozd. V). Natomiast ważniejszym znaczenie jest teatr nadworny królów saskich. Za Augusta II bawią w Polsce cztery zagraniczne drużyny aktorskie, za Augusta III zaś działa w Warszawie podczas trzeciej wojny śląskiej przez pięć lat opera drezdeńska, która wystawiła wówczas jedenaście oper (rozd. VII). Wpływ Sasów na dzieje teatru polskiego zaznaczył się powstaniem kilku teatrów prywatnych. Istniały takie teatry w Białej Radziwiłłowskiej, Białymstoku, Kielcach, Krakowie, Nieświeżu, Olyce, Podhorcach, Stucku, Tartakowie i Żółtkwi (rozd. VI). Za czasów Stanisława Augusta wreszcie liczba teatrów prywatnych jest już wcale znaczna, — mamy wiadomości o nich w 17 miejscowościach: w Bajkovicach pod Mikołajowem na Podolu, Boremłu na Wołyniu, Dukli, Grodnie, Heilsbergu, Kobyłopolu, Łańcutcie, Nieświeżu, Puławach, Różanie, Rydzynie, Siedlcach, Stonimie, Tulczynie, Warszawie, Wiśniowcu i jednym bliżej nieokreślonym miejscu. Okres ten nazywa p Windakiewicz klasycznym okresem teatrów pałacowych, którego wpływ i wspomnienia sięgają w pierwszą ćwierć XIX w., stając u kolebki wielkiej sztuki dramatycznej w Polsce (rozd. VIII).

Oto krótki szkic treści bardzo mozolnych badań i poszukiwań prof. W., który zebrał w pracy swej wszystkie znane nam dotąd wiadomości o przedstawieniach teatralnych prywatnych, należycie je oświetlając i wykazując ich znaczenie. Nie ograniczając się jednak tylko do szczegółów o samem wystawianiu sztuk, urządzeniu sceny, dekoracjach, kostjumach, aktorach, podał także cenne uwagi o samych utworach, rzucając nieraz nowe światło na uwzględnioną w pracy twórczość naszą dramatyczną. Na ogólne wywody autora o znaczeniu teatru prywatnego w Polsce do końca XVIII w. można zgodzić się bez zastrzeżeń: nie było w nim myśli twórczej, organicznej, tak że przygodnie tylko zdobywał się na sztuki, mające dla rozwoju dramatu w Polsce pewne znaczenie. Interesujący jest jednak ze względu na historję obyczaju polskiego i jako jeden z dowodów stałego współżycia Polski z Zachodem.

Lwów.

Wiktor Hahn.

Łempicki Stanisław: Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa 1573—1605. (Ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Komisja do badania dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce. Serja I: Prace monograficzne z dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce. Nr. 2). W Krakowie, skład główny w Książnicy Polskiej w Warszawie, druk. Uniw. Jag., 1922, 8, str. 293.

Autor przedstawia w pracy swej działalność Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana w. koronnego, jako opiekuna szkolnictwa polskiego i reformatora w tej tak ważnej dziedzinie życia społecznego i kulturalnego. Dotąd sprawą tą nie zajęł się bardziej szczegółowo żaden z naszych autorów, chociaż niejednen z nich dotknął ubocznie tej sprawy. P. Łempicki, opierając się na materiale, po większej części nieznanym, przedewszystkiem na rękopisach Biblioteki Ordynacji Zamoyskich w Warszawie, podaje po raz pierwszy źródłowe opracowanie kwestji tej, ważnej przedewszystkiem dla historji szkolnictwa polskiego, nieobojętnej jednak także dla historyka literatury, ze względu na osobę samego Zamoyskiego, Klo-

nowicza, Szymonowicza i wielu innych autorów naszych, biorących udział w zamierzeniach Zamoyskiego.

Praca składa się z trzech części: pierwsza część p. t. *Działalność na polu szkolnictwa państwowego 1573—1578* była już wydrukowana w *Rozprawach Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności* w Krakowie z r. 1917 (w 56 tomie); obecnie powtórzył ją autor w znacznym skróceniu. O tej części pomieścił już *Pamiętnik literacki* przed pewnym czasem recenzję, do której czytelników odsyłamy.

Nowe zupełnie są dwie dalsze części: w drugiej części mówi autor o planach i próbach Zamoyskiego na drodze do własnej szkoły (1580—1592), przedstawiając w niej m. i. projekt wyższej szkoły obywatelskiej w Zamościu z fundacji Ługowskiego, pierwsze zawiązki szkolnictwa w Zamościu i dzieje gimnazjum zamojskiego za rektoratu Seb. Fab. Klonowicza (str. 55—89). W trzeciej części, najobszerniejszej i najciekawszej ze względu na wyniki, kreśli dzieje właściwej akademii zamojskiej w pierwszych latach istnienia (1593—1605) do śmierci jej twórcy (s. 91—279), zaznaczając słusznie, że okres ten przedstawia obraz w swoim rodzaju niezwykle, bardzo charakterystyczny dla tworzenia się i rozwijania szkół naszych w XVI i XVII wieku, znamieny dla późnej epoki naszego humanizmu. Nie mając zamiaru przedstawić dokładnych i szczegółowych dziejów tego okresu istnienia Akademii, określa p. Łempicki przede wszystkim rolę Zamoyskiego, jako jej organizatora (str. 94 n.), dochodząc na podstawie sumiennych badań do tego rezultatu ostatecznego, że był on właściwym twórcą programu akademii, istotnym jej kierownikiem i budowniczym (str. 265), stworzył zaś koncepcję własną, przeważnie oryginalną, z potrzebami Polski organicznie zrosłą, duchem epoki natchnioną, zakrojoną na możliwie wysoką miarę (str. 266). Obok rzeczy zasadniczych zajmował się kanclerz także drobiazgami: starał się nie tylko o wypracowanie statutu Akademii, o plan nauk i rozkład godzin poszczególnych katedr, wybór autorów, podręczników, przedmiotów, lecz także sporządzał rysunki i plany katedr i ławek, przeglądał wypracowania piśmienne uczniów, zaopatrując je w odpowiednie uwagi. Ta wielostronność kanclerza wzbudza istotnie podziw dla jego pracy i starań, jest też przedstawiona w pracy zupełnie wyczerpująco i przekonywająco. W niektórych szczegółach nie doszedł autor do zupełnie pewnych rezultatów; m. i. niejasno określa ostatecznie rolę Szymonowicza, pisząc na str. 265 o pomocy jego w tworzeniu Akademii jako przypuszczalnej, na str. 261 nazywa go drugim jej fundatorem. Inne rzeczy nie dały się stanowczo rozstrzygnąć wskutek braku materiałów odpowiednich, jak n. p. kto miał słuszność w sprawie prospektu Akademii, profesorewie, czy Zamojski — prospekt niestety nie dochował się (str. 117); z powodu braku źródeł nieznane są bliżej dzieje Akademii w r. 1597/8 (str. 151), tak samo kwestja wydawnictw zagranicznych uczonych o kołtunie nie jest we wszystkim pewna (str. 167), sprawa źródeł, z których Zamoyski czerpał wzory do urządzenia czterech katedr filozoficzno-humanistycznych (str. 213), lub rektoratu w roku 1600/1601 i nn. (str. 232 n.). Kwestję rodzajów druków, proponowanych przez Szymonowicza (str. 210), jako też ocenę dzieł Burskiego i Birkowskiego (s. 254 n.) autor zbył zbyt krótko. Ale pomimo tych i podobnych innych braków i niedokładności, z których autor sam zdaje sobie sprawę (str. 7), praca jego jest pożądanym przyczynkiem do poznania dziejów polskiego szkolnictwa w epoce, jak słusznie zaznacza, wzniosłych zamierzeń i daleko sięgających reform.

Lwów.

Wiktor Hahn.